

Dalia ir Povilas Mataičiai

Unikalaus tautinio meno kūrėjai

Iš Mataičių archyvo

Povilas Mataičiai Dalia Mataičienė

Pažintis su Mataičiais – netikėtas ir labai džiugus įvykis, ne tik praturtinęs mano pasaulėjautą, bet ir suteikęs galimybę patirti menininkų kūrybinio katarsio išraiškas, susimąstyti apie šio fenomeno galią. Graži mūsų bendrystė prasidėjo, kai vieną kaitrią liepos dieną (berods, 1997 m.) man paskambino Povilas Mataičis, kad padėkotų už jį sujaudinusį atsiliepimą, skirtą spektakliui *Ir kelsis vėl iš tavo kraujo Lietuva*¹. Kalbėjo jis nuoširdžiai, bet atsargiai; manau, mintis reikšti varžė svarbi aplinkybė: nebuvome iki tol asmeniškai pažįstami. Mataičių kūrybinę veiklą atidžiai ir pagarbiai sekiau nuo pat pirmųjų jų teatro žingsnių. Tad šis lemtingas skambutis, atvėręs duris į mūsų kultūrai pasišventusių žmonių širdis, tapo man puikia intelektine dovana. O iš tikro su Mataičių kūrybine veikla susitikau, kai buvo įsteigtas Lietuvių folkloro teatras (1974). Jų kuriama ir puoselėjama unikali sceninio meno institucija, atspindėdama mūsų lūkesčius tais rūsčiais priklausomybės laikais, žadino apniukusią tautinę savimonę, skatino pasididžiavimą savo kultūros paveldu, gaivino užslėptas patriotines viltis. O dabar, nukreipęs žvilgsnį į praeitį, pasiūlysiu skaitytojams kelis epizodus iš susitikimų su Dalios ir Povilo Mataičių menu.

Kelio pradžia

Mataičių teatras – tai labai taiklus dviejų menininkų sutelkto ir subtiliai ugdyto kolektyvo pavadinimas, trumpas, bet esmę nusakantis, visuomenėje prigijo ir iki šiol švyti mūsų kultūros lobyno panoramoje kaip atgimimo šauklio simbolis. Vis dėlto spontaniškai man išsprūdusi sąvoka „kolektyvas“, įprasta kasdienėje buityje, čia netinka; mat teatro vienminčių būrys, tai susibėgdavęs, tai vėl išsilakstydavęs, vaisingai darbavosi veik be valdžios paramos ir dėmesio. Tiesa, teatras kurį laiką veikė kaip valstybinė institucija. Nors sąlygos buvo nepalankios, jis savarankiškai kilo ir nesustabdomai plėtojosi užkariaudamas mūsų širdis, kol vieną dieną buvo vyriausybės įsakymu uždarytas (jau formaliai nepriklausomoje Lietuvoje!). Tačiau Mataičių stebuklas, įsismelkęs į mūsų savimonės gelmes, tebegyvuoja ir

Nuotr. autorias

V. Arminaitė

Vlada Arminaitė

Iškili voronežiečių plejados pedagogė

Voronežiečių pastogėje

Įdomūs pokalbiai apie pedagoginius reikalus prasidėdavo, kai voronežietės¹ susirinkdavo Kaune pas mokytojas Vladą ir Sofiją Arminaites. Smalsus paauglys – šių eilučių autorius, atsisėdęs šalia savo mamos, stebėjo visa, kas vyksta, ir atidžiai klausėsi. Jam buvo malonu pasinerinti į voronežiečių pašnekesių šurmulį. O kaipgi galėjo būti kitaip – juk tai buvo daug patyrusios mokytojos, apgaubtos mokinių pagarbos auros. Buvusi Sofijos Arminaitės mokinė Ona Laukaitienė yra taip sakiusi: *Mūsų kartai daug teko: karo audra išblaškė, pokario metai nelėpino. Bet visus tuos metus jautėme savo Pirmosios Mokytojos mums įdiegtą pareigą ir meilę Tėvynei*².

Karo ir pokario sunkmečio metais iškilių voronežiečių pastogėje buvo aptariami niūrios kasdienybės reikalai. Tačiau po pašnekesių pusvalandžio, kai mokytojos jau būdavo atsitokėjusios nuo grėsmingos tikrovės, pedagoginiai bei pradinio auklėjimo reikalai nustelbdavo buitės rūpesčius. Nesvarbu apie ką susirinkusieji kalbėtų, mano mielų mokytojų mintys nuolat nuklysdavo į Voronežo laikus. Ir tai suprantama – tuomet jos buvo jaunos, linksmos merginos, entuziastingai pasinėrusios į mokytojos profesijos studijas. Čia jos formavosi kaip asmenybės, pasišventusios kilniai lietuvių jaunosios kartos ugdymo misijai. Tai buvo praeitis, nulėmusi jų visų likimus; tai ne tik jų gyvenimo praeities epizodai, bet ir reikšminga Lietuvos istorijos dalis, kurios eiliniai herojai ugdė būsimus valstybės kūrėjus, brandino modernios valstybės institucijų pradines steigimo ir plėtros sąlygas³.

Jaukiame Arminaičių bute šalia Šv. Antano bažnyčios (Kraševskio g. 27), jos kalbėdavosi apie savo mokytojus⁴, apie linksmus nutikimus, kurių epizoduose dažnai išnirdavo kanauninko Konstantino Olšausko figūra. Oficialioje Voronežo gyvenimo padangėje jis atrodė griežtas ir reiklus žmogus. Prisimindamos jo veiklą, nuolatinės Arminaičių namų sambūrio narės (Benedikta Brėdikytė, Mykolina Obelenytė-Krikštopaitienė, Marija Šalnaitė-Balutienė)⁵ pabrėždavo jo sumanumą, didelius organizacinius gabumus. Tačiau su šmaikštaus humoro gaidelė prisimindavo jo suktus darbelius bei dvasininkui netinkamus skandaliukus.

Vaclovas Bagdonavičius

Iškilus Vydūno kūrybos tyrinėtojas
ir jo tiesos skelbėjas

Nuotr. autoriaus

Vaclovas

2014-ųjų metų Nacionalinė Jono Basanavičiaus premija paliudijo, kad tai vienintelis valstybinis apdovanojimas, išlaikęs garbingą vardą. Iki šiol šios premijos skyrimą visuomenė pripažino be pastebimų ginčų. Visi apdovanojami yra gerbiami kaip nusipelnę aukšto įvertinimo už didelius nuopelnus mūsų kultūrai. Deja, tenka apgailestauti, kad kiti valstybės apdovanojimai, iškilmingai skelbiami gaudžiant fanfaroms, nuolat kelia ne tik pasipiktinimą, bet ir pasmerkimą; mat akis bado įžūli korupcija bei protekcionizmas, įsigalėjęs tarp sprendimus lemiančiųjų.

Pažintis

Vacį (taip Vaclovą Bagdonavičių vadina jo kolegos ir bičiuliai) pastebėjau priklausomybės bolševikų imperijai metais, kai jis aktyviai pasireiškė žygeivių ir ramuviečių veikloje. Susidomėjimas jaunuolio veikla stiprėjo, kai jis įsiskubo į Vydūno šimtmečio, sukėlusio platų atgarsį visuomenėje, rengimą 1968 metais. Ir tik pradėjęs dirbti Lietuvos mokslų akademijos Filosofijos, sociologijos ir teisės (dabar Lietuvos kultūros tyrimo) institute susipažinau su juo arčiau. Vaclovo pagarba Vydūno idėjoms, etninei kultūrai, tautinės savimonės ugdymui, nuspalvinta romantiko idealisto nusiteikimo, mus suartino. Prisimenu jo mintį, kad prisilietęs prie Vydūno idėjų pajunti jų potraukio galią. Kai pasirodė jo monografija *Filosofiniai Vydūno humanizmo pagrindai* (1987), supratau, kad bręsta rimtas tyrinėtojas – tikras ir drąsus Vydūno tiesos skelbėjas, nepaisantis pasirinktos temos „nepopuliarumo“. Įvertinus to meto kasdienybę, kurioje vešėjo prisitaikymo ir karjeros siekio nuotaikos, Vaclovo apsisprendimas buvo neįprastas reiškinys. Turime būti dėkingi jo darbams ir veiklai, sužadinusiems visuomenės dėmesį Mažosios Lietuvos dvasinio atgimimo šauklio idėjoms. Vydūno tiesos poveikio plėtra sutapo su jo 120-ųjų gimimo metinių minėjimu ir Vydūno draugijos įsteigimu (1988); šios organizacijos pirmininku tapo Vaclovas Bagdonavičius, drąsiems skrydžiams išskleidęs savo kaip gabaus vadovo ir atkaklaus mokslininko sparnus.

Marija Gimbutienė

Mano veiklos akiratyje

Nuotr. Antano Sutkauskas

Marija Gimbutienė

Pažinties priešistorė

Kaune į Vlados ir Sofijos Arminaičių – iškilių mokytojų ir patyrusių pedagogių namus mėgo užsukti buvę Voronežo mokytojų kursų absolventai bei jų artimieji. Pirmąjį pokario dešimtmetį religinių bei tautinių švenčių proga čia lankydavosi buvę skautininkai bei kiti prieškarinio inteligentų, nukentėję arba išlikę po raudonojo teroro siautėjimo, tarp jų – Galaunių, Kučingių, Ruzgų, Rimantų, Dineikų šeimos. Pokalbiuose pirmą kartą išgirdau Marijos Alseikaitės (vėliau Gimbutienė, 1921–1994) pavardę. Apie ją – savo jaunystės draugę – susirinkusiems pasakodavo Rimutė Jablonskytė-Rimantienė (g. 1920). Iš jos išgirdau, kad abi „mergičkos“¹, studijuodamos Vytauto Didžiojo universitete, pasuko į archeologiją, nors Antrojo pasaulinio karo išvakarėse buvo ketinusios studijuoti kitas sritis – Marija filologiją, o Rimutė – architektūrą.

Voronežiečių sambūriuose apie Marijos tėvus – gydytojus Veroniką ir Danielių Alseikas buvo kalbama ypač pagarbiai. Įdomiai pasakoti apie juos mokėjo ir Paulius Galaunė, ir aktyvieji prieškarinio skautininkai Karolis Dineika bei Vlada Arminaitė. Inteligentų vakarus pradžiuginavo Rimutė Rimantienė labai raiškiai skaitydama ištraukas iš Selmos Lagerlöf romano *Gesta Berlingas*. Ji tai atlikdavo emociškai ir artistiška, nes buvo įsigyvenusi į pagrindinių herojų dramatiškai susiklosčiusius gyvenimus. Mat tuo laikotarpiu (1956–1957) labai kruopščiai rengė spaudai šios knygos vertimą iš originalo.

Bendravimo laikotarpis

Su Marija Gimbutiene pirmą kartą susitikau 1981 metais, kai ji, gavusi Fulbrighto stipendiją, turėjo galimybę padirbėti Vilniuje. Tuomet įdėmiai išklausiau jos pranešimą apie lietuvių etnogenezę, perskaitytą Istorijos instituto konferencijoje. Nutaikęs minutę, kai kiek atokiau atsidūrė jai priskirti „angelai sargai“, perdaviau lektorei žodinių profesorius Pauliaus Slavėno kvietimą apsilankyti jo bute ir padiskutuoti mokslo istorikus dominančiais klausimais. Nedvejodama ji sutiko.

Iš autoriaus archyvo

Bronius Krikštopaitis

Sudužusių vilčių laivo kapitonas

Įvadinės pastabos

Ant mano mielo, jau apšiurusio rašomojo stalo guli knyga *Jūrų keliais*. Ant to paties stalo, prie kurio parimusi mano motina prieškario vakarais taisydavo savo mokinukų sąsiuvinius, o vėliau jos sūnus ruošdavo pamokas, rašė diplominių ir dvi disertacijas, pasukusias jo veiklos kelius skirtingomis kryptimis.

Knygos autorius Bronius Krikštopaitis – vienas iš kelių pirmųjų nepriklausomos Lietuvos diplomuotų jūrų kapitonų, ėjusių aukštuosius mokslus užsienyje ir ten įgijusių laivavedybos teorijos ir praktikos žinių. Jo prisiminimai 1979 metais buvo išleisti Čikagoje. Knyga su autoriaus ranka įrašyta dedikacija: *Sūnui Algimantui Juozui <...> prisiminti mūsų gimtąją žemę <...> 1988 m. gegužės 31 d.*, pasiekė mane tik po devynerių metų. Tai autentiškas įvykių liudytojo pasakojimas apie nepriklausomos šalies žingsnius kuriant jūrinei valstybei būdingas institucijas. Galima teigti, kad ši unikali knyga yra dar profesionaliai netyrinėtas Lietuvos jūreivystės istorijos šaltinis. Tenka tik apgailauti, kad dviejų šimtų egzempliorių tiražas, išleistas autoriaus lėšomis užjūryje ir jau pradingęs mūsų baigiančios ištirpti išėivių kartos lentynose, tapo retenybe. Jei smalsus skaitytojas užsispirtų surasti visus *Jūrų keliais* pirmojo leidimo egzempliorius, atsidūrusius Lietuvoje, manau, jam pavyktų aptikti tik penkias, gal šešias aprintas knygas.

Autorius aprašo jūrai atsidėjusių žmonių gyvenimus, įdomias Lietuvos laivininkystės reikalų peripetijas. Kasdienių jūros darbų bei nutikimų įvairovė atskleidžia Lietuvos siekį tapti jūrine valstybe, tiesti kelius mūsų šalies gaminiams į didžiuosius Europos uostus. Suprantama, atsiminimai, rašyti praslinkus 30-čiai metų po Lietuvos nacionalinio laivyno netekties, negali būti nei išsamūs, nei adekvatūs. Kai kuriuos epizodus bei faktus išblukino vėlesni įvykiai. Nepaisant įvairių netekčių – istorinių ir asmeninių – turime pripažinti, kad tolimojo plaukiojimo kapitono Broniaus Krikštopaičio knyga – vertingas leidinys tiems, kurie norės pažinti vieną iš daugelio tarpukario Lietuvos ekonominio ir socialinio gyvenimo sričių, jos turiningą, nors ir apgailėtina trumpą istoriją.

Į Voronežą ir atgal jau su paskyrimu mokytojos misijai

Autentiškas Mykolinos Obelenytės-Krikštopaitienės pasakojimas apie Pirmojo pasaulinio karo ir vėlesnius įvykius (1914–1920)¹

Iš autoriaus archyvo

Kursantės „Perilygino dačoje“, Mykolina Obelenytė pirmojoje eilėje antra iš kairės, 1916

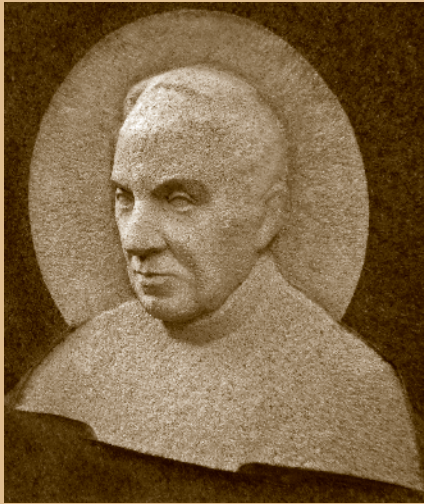
Tėvai turėjo du ūkius. Vienas Batniavoje²; čia gyveno mama su mažesniaisiais vaikais. Taip buvo patogiau, nes mūsų namuose buvo įsikūrusi mokykla, o Laigyje³ vyriausioji duktė – mano sesuo Juzė. Ji ilgai buvo netekėjusi, nes jai teko rūpintis brolių ir seserų auginimu⁴; Laigyje ji gyveno su vyresniaisiais broliais. Batniava buvo arčiau plento, netoli Bubių kaimo. Vėliau kaimiečiai išėjo į kolonijas (vienkiemius).

Artėjant karui broliai Antanas ir Pranas buvo paimti į kariuomenę. Balys pabėgo į Rusiją, berods, su baltu bilietu (atleidimu nuo kariuomenės – *JAKr.*). Likome mes – Jokimas, Malvina ir aš Mykolina (šeimoje mane vadino Mikase). Juzė taip pat apsigyveno pas mus, nes jos vyrą Vladą Rudžianską paėmė į kariuomenę. Tėvas (Juozas Obelenis – *JAKr.*) buvo miręs seniai, kai buvau pusantrų metų kūdikis; tėvo visai neprisimenu – tik iš pasakojimų.

Artėjant karo veiksams šalia mūsų kaimo įsikūrė rusų baterija (artilijos padalinys – *JAKr.*). Atėjo pristavas (valdžios atstovas – *JAKr.*) ir liepė visiems vykti į Rusijos gilumą. Mama, sesuo Malvina ir aš išsiruošėme trauktis. Brolis Balys jau buvo Rusijoje. Turėjome daug gyvulių: karvių, kiaulių, arklių, avių, žąsų, vištų. Mums išvažiuojant rusų kariuomenė didžiąją jų dalį išpirko; gerai sumokėjo ir net palydėjo iki Raudondvario. Prisikrovėme dvi padvadas (vežimus – *JAKr.*) rakandų – patalynę, rūbus ir kitų gėrybių: prisikepėme duonos, suvyniojome į maišus lašinius, prisikrovėme žąsų, vištų, prisirišome prie vežimų dvi karves ir pajudėjome. Raudondvaryje dalį daiktų palikome pas gimines. Tiltas jau degė, visi pabėgėliai su padvadamis brovėsi į keltą. Mes nespėjome. Tik aš su Jokimu suspėjome išokti, o

Sakralinės rimties valanda

Skirta monsinjoro Kazimiero Vasiliausko atminimui

Nuotr. autorias

Tyliai, be šurmulio žmonės ėjo pagerbti monsinjoro Kazimiero Vasiliausko atminimo ir paminėti jo 80-mečio. Susirinko tie, kurių sielas palietė Jo Gerumas, Meilė, nušviesti dieviškos Palaimos. *Ir tik tada įvyksta žmogaus sugrįžimas, kai mes mokome jį mylėti ir gerbti*¹. Taip tą 2002 metų balandžio 9 dienos vakarą Lietuvos nacionalinė filharmonija tapo ypatingo susikaupimo vieta.

Baltame, virš vertikalių vargonų tūbų pakibusiam ekrane atgijo mus visus globojanti monsinjoro Kazimiero figūra, jo veidas ir dar neseniai tarti žodžiai, sklidini Taikos, Atlaidumo ir tikrojo Pašaukimo kunigystei. Mus apgaubė nematoma, bet jaučiama sakralumo aura.

Sauliaus Sondeckio rankų sugestijos pakylėti muzikiniai garsai virto *adagio* formos Tomaso Albinoni kūriniumi. Justinas Marcinkevičius pratęsė mūsų sielų gaudesį ramiu poetiniu žodžiu – stebuklinga žmogui duota galia. Liaudies daina, išsiveržusi iš Veronikos Pavilionienės krūtinės, įprasmino šią iškilmingą valandą kaip mūsų etninės kultūros savastį.

Vinco Mykolaičio-Putino eilėms „Mocartas“ gyvastį vėl dovanojo Laimonas Noreika. Šis aktorius neatsiejamas nuo praėjusiais dešimtmečiais nuolat skambėjusių Putino žodžių, mus vėl sujungė – šį kartą jau ir su Iškiliuoju Kazimieru, ir su Didžiuoju Mocartu, prabilusiu, kai Jurgis Karnavičius palietė fortepijono klavišus. Skambant koncertui *C-dur* fortepijonui su orkestru, pirmoji dalis, virtusi sakraline visų čia esančiųjų Auka, pasiekė emocijų raiškos kulminaciją.

Johanno Michaelio Haydno mišios *Sub titulo sti. Leopoldi* ir Johanno Sebastiano Bacho *Didžiosios mišios* (h-moll), giedamos „Liepaičių“ ir „Jaunos muzikos“ choristų, užpildė antrosios susikaupimo valandos erdvę. Monsinjoro *Atsiminimų* fragmentai (skaitė Paulius Čižinauskas), persipynę su Putino *Vivos plango mortuos voco* (Vladas Bagdonas), pravėrė skausmingą tautos praeitį, dramatiškus jos epizodus.

Iškilios asmenybės paminėjimas įsismelkė kaip tikro susikaupimo ir pagarbos vakaras, kaip atnašavimas amžinosioms vertybėms.